

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek velkého senátu ze dne 24. září 2024 ve věcech č. 6319/21, č. 6321/21 a č. 9227/21 – *Fabbri a ostatní proti San Marinu*

Velký senát Soudu dospěl jednomyslně k závěru, že zastavením trestního řízení z důvodu promlčení, zapříčiněného do značné míry úplnou nečinností soudu, nedošlo k porušení práva třetího stěžovatele, domáhajícího se v rámci trestního řízení náhrady škody, na přístup k soudu podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy. Obdobné námitky dvou dalších stěžovatelů Soud odmítl jako neslučitelné *ratione materiae* s Úmluvou, jelikož své nároky řádně neuplatnili v souladu s požadavky vnitrostátního práva.

I. Skutkové okolnosti

První stěžovatel a druhá stěžovatelka podali v dubnu 2016 trestní oznámení na paní N. kvůli ublížení na zdraví. Paní N. totiž o několik dnů dříve napadla druhou stěžovatelku v autobusu. Tahala ji za vlasy, vystrčila ji ze stojícího autobusu ven a následně ji táhla přes parkoviště. První stěžovatel přiběhl napadené na pomoc, načež se stal sám terčem útoku. Nakonec zasáhla třetí osoba, které se podařilo paní N. usměrnit. V trestním oznámení uvedli první stěžovatel a druhá stěžovatelka jména šesti svědků. Přiložili k němu shromážděné důkazy, včetně lékařských zpráv. Vyhradili si rovněž právo připojit se jako poškození k případnému trestnímu řízení s nárokem na náhradu škody. Následujícího dne bylo zahájeno trestní řízení. Druhá stěžovatelka v jeho průběhu upozornila, že hrozí promlčení. První stěžovatel po podání trestního oznámení žádné další kroky neučinil. Vyšetřující soudce ve věci neprovedl žádné úkony. Došlo tak k promlčení trestní odpovědnosti a řízení muselo být zastaveno.

Situace třetího stěžovatele byla odlišná. Jeho rodiče byli odsouzeni za trestný čin pomluvy v souvislosti s neprokázaným oznámením, že jejich syn měl být na školním výletě obětí šikany, před kterou ho vyučující neochránil. V návaznosti na tyto události třetí stěžovatel znovu čelil násilí a vyhrožování ze strany dvou spolužáků. Ti byli následně obviněni. K tomuto řízení se třetí stěžovatel prostřednictvím své matky připojil s nárokem na náhradu škody coby poškozený. Ani v této věci však vyšetřující soudce neučinil žádné kroky, což vedlo k zastavení trestního řízení z důvodu promlčení.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

Stěžovatelé namítali, že v důsledku nečinnosti soudních orgánů došlo k porušení jejich práva na přístup k soudu podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy, který by rozhodl o náhradě škody.

A. K PŘIJATELNOSTI

a) *Obecné zásady*

Použitelnost čl. 6 odst. 1 Úmluvy v jeho občanskoprávní části předpokládá existenci „sporu“, který se týká „práva“, o němž lze hájitelným způsobem tvrdit, že je vnitrostátním právem uznáváno, a to bez ohledu na to, zda jej chrání samotná Úmluva. Spor musí být skutečný a závažný. Může se týkat nejen samotné existence „práva“, ale také jeho rozsahu a způsobu jeho výkonu. Výsledek řízení musí být pro dané „právo“ přímo určující – pouhé nejasné souvislosti nebo vzdálené důsledky nejsou v tomto směru dostačující (*Denisov proti Ukrajině*, č. 76639/11, rozsudek velkého senátu ze dne 25. září 2018, § 44). Konečně se musí rovněž jednat o „občanské právo“ (*Verein Klimaseniorinnen Schweiz a ostatní proti Švýcarsku*, č. 53600/20, rozsudek velkého senátu ze dne 9. dubna 2024, § 595).

Článek 6 ani jiné ustanovení Úmluvy neukládají státům povinnost umožnit v právním řádu uplatňování nároků na náhradu škody v rámci trestního řízení. Z komparativní analýzy Soudu nicméně vyplynulo, že ve 30 z 35 zkoumaných států takovou možnost vnitrostátní právo předpokládá. I když konečná volba spadá do prostoru státu pro uvážení. Možnost uplatnit občanskoprávní nárok v trestním řízení je pro

oběti trestných činů výhodnější, jelikož je s ní spojena menší nákladnost a obstarávání důkazů zajišťuje stát s využitím zvláštních vyšetřovacích prostředků.

Soud považoval za žádoucí vyjasnit kritéria použitelnosti čl. 6 odst. 1 Úmluvy na občanskoprávní nároky vznesené v kontextu trestního řízení.

Použitelnost článku 6 v jeho občanskoprávní části na adhezní řízení předpokládá, že stěžovateli jednak náleží hmotné občanské právo (např. právo na náhradu újmy), které vnitrostátní právo uznává, jednak má jakožto oběť trestného činu procesní právo takový nárok v trestním řízení uplatnit (*Nicolae Virgiliu Tănase proti Rumunsku*, č. 41720/13, rozsudek velkého senátu ze dne 25. června 2019). Poškozený musí dále prokázat význam, který svému občanskému právu přikládá tím, že svůj nárok uplatní způsobem, jaký předpokládá vnitrostátní právo. Tam, kde vnitrostátní právo přiznává při uplatnění nároku zvláštní procesní postavení, se článek 6 uplatní pouze tehdy, podá-li poškozený formální žádost o přiznání tohoto postavení, a to od okamžiku, kdy takovou žádost vznese, i když o ní dosud nebylo rozhodnuto (*Krumpel a Krumpelová proti Slovensku*, č. 56195/00, rozsudek ze dne 5. července 2005, § 39). V neposlední řadě musí být trestní řízení pro občanskoprávní nárok určující. Tento požadavek je splněný, má-li soud povinnost o tomto nároku rozhodnout. Stejně tomu je tehdy, má-li trestní řízení přednost před řízením občanskoprávním v tom smyslu, že trestní řízení, v němž jednotlivec uplatňuje takový nárok, by ukončilo či pozastavilo již probíhající občanskoprávní řízení nebo jej znemožnilo zahájit a souběžně vést, nebo pokud je civilní soud vázán závěry trestního řízení.

b) Použití těchto zásad

Stěžovatelé v projednávané věci měli jakožto oběti údajných trestných činů hmotné občanské právo na náhradu škody uznané vnitrostátním právem a zároveň procesní právo na jeho uplatnění v rámci trestního řízení, a to i ve fázi vyšetřování.

První stěžovatel a druhá stěžovatelka si však při podání trestního oznámení toliko vyhradili právo připojit se jako „poškození“ k případnému trestnímu řízení. Až do jeho zastavení však ani jeden z nich formálně neuplatnil nárok na náhradu škody postupem předvídaným vnitrostátním právem. Jejich stížnosti proto Soud prohlásil za neslučitelné *ratione materiae* s Úmluvou.

Třetí stěžovatel se naproti tomu formálně připojil k trestnímu řízení jako poškozený žádající náhradu škody prostřednictvím své matky. Soud v této souvislosti odmítl námitku vlády, že žádost nebyla podána v souladu s vnitrostátním právem, neboť ji nepodali oba rodiče. Stejně tak odmítl argument vlády, že trestní řízení nemohlo vést k odsouzení, neboť domnělí pachatelé byli nezletilí. Ani se neztotožnil s tím, že třetí stěžovatel mohl svůj nárok uplatnit vhodnější cestou. Nepovažoval totiž za nevhodné či zneužívající, že se třetí stěžovatel snažil uplatnit své nároky v trestním řízení, což mu vnitrostátní právo umožňovalo. Třetí stěžovatel se tedy svého občanskoprávního nároku domáhal způsobem předpokládaným vnitrostátním právem a prokázal význam, který mu přikládal. V době podání žádosti svůj nárok aktivně neuplatňoval jiným způsobem. Trestní řízení bylo rovněž pro jeho nárok určující. Mělo přednost před jakýmkoli občanskoprávním řízením, neboť vnitrostátní právo zahájení či souběžnému vedení takového řízení bránilo, dokud neskončilo trestní řízení. Článek 6 Úmluvy byl tak ve vztahu k třetímu stěžovateli použitelný.

B. K ODŮVODNĚNOSTI

a) Obecné zásady

Právo na přístup k soudu není absolutní. Jeho omezení jsou přípustná implicitně, neboť ze své podstaty vyžaduje regulaci ze strany státu, který má v tomto ohledu prostor pro uvážení. Jakákoli omezení práva na přístup k soudu však nesmí narušit samotnou podstatu tohoto práva. Tato omezení nebudou slučitelná s čl. 6 odst. 1 Úmluvy, nesledují-li legitimní cíl nebo neexistuje-li rozumný vztah proporcionality mezi takovým cílem a použitými prostředky (*Zubac proti Chorvatsku*, č. 40160/12, rozsudek velkého senátu ze dne 5. dubna 2018, § 78).

Z čl. 6 odst. 1 Úmluvy navíc vyplývá právo na projednání věci v přiměřené lhůtě. Je na smluvních státech, aby své soudní systémy organizovaly takovým způsobem, který zaručí právo každého domoci se konečného rozhodnutí o občanských právech a závazcích v přiměřené lhůtě (*Comingersoll S.A. proti Portugalsku*, č. 35382/97, rozsudek velkého senátu ze dne 6. dubna 2000, § 24). Přiměřenost délky řízení je třeba posuzovat s ohledem na okolnosti dané věci a s přihlédnutím k následujícím kritériím: a) složitost věci, b) chování stěžovatele, c) postup příslušných orgánů a d) tomu, co bylo z hlediska stěžovatele v sázce (*Lupeni Greek Catholic Parish a ostatní proti Rumunsku*, č. 76943/11, rozsudek velkého senátu ze dne 29. listopadu 2016, § 143).

Pokud jde o problematiku občanskoprávních nároků uplatněných v kontextu trestního řízení, existují dvě linie judikatury Soudu. Podle první linie nedochází k porušení práva na přístup k soudu, pokud měli stěžovatelé po skončení trestního řízení k dispozici jiné dostupné a účinné způsoby k uplatnění svých občanskoprávních nároků (např. *Ernst a ostatní proti Belgii*, č. 33400/96, rozsudek ze dne 15. července 2003, § 54–55; *Nicolae Virgiliu Tănase proti Rumunsku*, cit. výše, § 199–202). Druhá linie naproti tomu považovala za porušení práva na přístup k soudu, pokud občanskoprávní nároky stěžovatelů nebyly posouzeny v trestním řízení z důvodu jeho ukončení, jelikož možnost uplatnit takový nárok v trestním řízení stanovená vnitrostátním právem s sebou nese rovněž povinnost státu zajistit, aby toto řízení dostalo základním zárukám dle čl. 6 odst. 1 Úmluvy (např. *Rokas proti Řecku*, č. 55081/09, rozsudek ze dne 22. září 2015, § 23 a 24). Tato linie zahrnovala téměř výlučně případy, kdy došlo k průtahům přičitatelným vnitrostátním orgánům. Soud v těchto případech konstatoval, že od stěžovatelů nelze spravedlivě požadovat, aby své občanskoprávní nároky uplatňovali jiným způsobem několik let poté, co je již uplatnili v trestním řízení.

Soud připomněl, že právo na přístup k soudu je samostatným právem, které je v zásadě odlišné od práva na projednání věci v přiměřené lhůtě. Nelze však vyloučit, že výjimečně může být právo na přístup k soudu porušeno i nepřiměřenou délkou řízení (*Kristiansen and Tyvik As proti Norsku*, č. 25498/08, rozsudek ze dne 2. listopadu 2013, § 57). Absence rozhodnutí o občanskoprávním nároku v trestním řízení v důsledku určitého nedostatku na straně vnitrostátních orgánů však sama o sobě nemůže znamenat porušení práva na přístup k soudu. V tomto kontextu může být koneckonců toto právo v rozporu s právem jiné osoby na právní jistotu. Takové situace si žádají vyvažování protichůdných zájmů a Soud zde uznává široký prostor států pro uvážení (*Fischer proti České republice*, č. 24314/13, rozsudek ze dne 24. února 2022, § 40). Jednotlivec, který se rozhodne uplatnit svůj občanskoprávní nárok v trestním řízení, tak vedle výhod spojených s nižší nákladností a zátěží nese i riziko, že vnitrostátní orgány nebudou moci o jeho nároku v tomto řízení z procesních důvodů rozhodnout (*Association of the Victims of S.C. Rompetrol S.A. and S.C. Geomin S.A. a ostatní proti Rumunsku*, č. 24133/03, rozsudek ze dne 25. června 2013, § 66).

Skončení trestního řízení, v jehož rámci nebylo rozhodnuto o občanskoprávním nároku, zpravidla neporušuje právo na přístup k soudu, je-li založeno na zákonných důvodech, které nejsou uplatňovány svévolně či zjevně nerozumně, a pokud má stěžovatel od počátku k dispozici alternativní prostředek nápravy, kde může nárok uplatnit. Pouze výjimečně – je-li skončení trestního řízení důsledkem závažného selhání vnitrostátního systému (např. naprostá nečinnost) – může být narušena samotná podstata stěžovatelova práva, třebaže měl k dispozici jiné fórum. To však jen za předpokladu, že stěžovatel svůj nárok v trestním řízení důsledně uplatňoval. V takovém případě lze dospět k závěru, že stěžovatel mohl legitimně očekávat, že o jeho nároku bude v trestním řízení rozhodnuto. Pokud by však bylo skončení trestního řízení důsledkem závažného selhání vnitrostátního systému pouze zčásti a stěžovatel k tomuto výsledku přispěl (např. svou nečinností, nedbalostí či zlou vírou), postačí k závěru, že samotná podstata stěžovatelova práva dotčena nebyla, skutečnost, že mu byla k dispozici jiná možnost nápravy, ať už od samého počátku, nebo až po ukončení trestního řízení.

b) Použití těchto zásad

Soud nejprve konstatoval, že skončení trestního řízení ve věci třetího stěžovatele se zakládalo na zákonných důvodech, nebylo svévolné ani zjevně nerozumné. Zastavení řízení bylo odůvodněno

promlčením trestnosti činu. Vyšetřující soudce ve věci neučinil žádné úkony, ani předběžné posouzení, aby alespoň *prima facie* určil, zda dané skutečnosti odůvodňují závěr o spáchání trestného činu, a má tedy smysl ve vyšetřování pokračovat (např. s ohledem na věk domnělých pachatelů). Vnitrostátní orgány byly tedy zcela nečinné, což vedlo k promlčení. Tentýž osud postihl zhruba dalších 800 věcí, což vláda Soudu vysvětlila tak, že v San Marinu došlo v dané době ke kulminaci počtu případů závažné trestné činnosti.

Třetí stěžovatel se stal obětí údajného trestného činu v létě 2015. Tehdy žádné trestní oznámení ani občanskoprávní žalobu nepodal. Trestní řízení bylo zahájeno v březnu 2018 na základě skutečností, které vyplynuly v trestním řízení vedeném proti jeho rodičům. Stěžovatel prostřednictvím své matky podal žádost o přiznání postavení poškozeného až v únoru 2019, tj. několik dnů před uplynutím promlčecí doby ve vztahu k tvrzenému trestnému činu a tři měsíce před uplynutím procesní lhůty k jeho vyšetření.

Navzdory závažné nefunkčnosti vnitrostátního systému tak neprojednání stěžovatelova nároku nezpůsobily okolnosti přičitatelné výhradně soudům. Třetí stěžovatel totiž svůj nárok neuplatňoval důsledně. Navíc měl od počátku k dispozici i alternativní prostředek nápravy v podobě občanskoprávní žaloby. Nelze vyloučit, že pokud by ji podal již v roce 2015, mohlo být o jeho nároku rozhodnuto před koncem trestního řízení. Lhůta pro promlčení občanskoprávní odpovědnosti by byla podstatně delší než v případě trestného činu. Zastavení trestního řízení nadto stále třetímu stěžovateli nebránilo v podání občanskoprávní žaloby. Nelze tedy uzavřít, že byla narušena samotná podstata stěžovatelova práva na přístup k soudu.

K porušení čl. 6 odst. 1 Úmluvy tedy nedošlo.

III. Oddělená stanoviska

Soudkyně Schembri Orland ve svém souhlasném stanovisku vyzdvihla, že poškození musí dodržovat procesní požadavky vnitrostátního práva, aby si mohli v trestním řízení nárokovat náhradu škody. Stěžovatelé v tomto případě tyto požadavky nesplnili, čímž se jejich stížnost stala neslučitelnou s čl. 6 odst. 1 Úmluvy. V celém textu je zdůrazněn význam procesních pravidel pro zajištění spravedlnosti a předcházení svévoli v soudních řízeních.

Soudci Bošnjak, Pastor Vilanova, Kūris, Felici a Derenčinović a soudkyně Jelić a Guerra Martins se ve svém částečně nesouhlasném stanovisku vymezili vůči závěru většiny o nepřijatelnosti stížností prvního stěžovatele a druhé stěžovatelky. Kritéria přijatelnosti stanovená většinou označili za nedostatečně flexibilní a rigidní, a to i s ohledem na různorodost vnitrostátních pravidel, která tuto problematiku upravují. Přehnaný formalismus může být koneckonců sám v rozporu s právem na přístup k soudu podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy. Z viktimologického hlediska je takový přístup necitlivý. Kritériem by nemělo být to, zda stěžovatel řádně uplatňoval své nároky v průběhu řízení, nýbrž zda dal jednoznačně najevo, že o náhradu škody usiluje. První stěžovatel i druhá stěžovatelka přitom od počátku dali jasně najevo svou vůli připojit se k případnému trestnímu řízení a určili si za tímto účelem právní zástupce. U těchto dvou stěžovatelů by jmenování soudci dospěli k závěru o porušení práva na přístup k soudu podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy. Závažná nefunkčnost vnitrostátního systému byla totiž jediným důvodem, pro který bylo řízení zastaveno.